

Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu

---

Svazek IV.

**Sestavili Zdeněk Kárník
a Michal Kopeček**

Studijní edice

Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu
do roku 1989 k výzkumnému projektu GA ČR
KSČ a radikální socialismus v Československu 1918–1989

Edici řídí Zdeněk Kárník

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR,
DOKOŘÁN, PRAHA 2005

Úvahy a poznámky o problémech politiky KSČ v letech 1938-1945

Václav Kural

V úvodu k druhému sborníku prací pro tento grant jeho vedoucí Zdeněk Kárník lituje, že se pro něj dosud nepodařilo získat stat o důležitém údobí okupace a odboje v letech 1938-1945, ačkoli „právě tehdy byly položeny základy dalšího vývoje“.¹ Předkládané pojednání (ač jeho autor není „specialistou na KSČ“), by snad mohlo tuto mezeru aspoň zčásti překlenout.

Z dialektiky (už hegelovské!) je známo, že negace předešlého nemá být pouze prostým zavržením, ale že by měla navazovat na to, co se dá z minulosti považovat za pozitivní. Lze tedy v souvislosti s obnovou bádatelské práce na tematice našeho grantu navazovat na jistá pozitiva té, která byla vykonána „před listopadem 1989“?

Nejde samozřejmě o literaturu ve stylu - řekněme - padesátých let nebo o normalizační hagiografii, redukující odboj v podstatě jen na dílo KSČ (i přes pář občas připouštěných zmínek o „ostatních“ organizacích), ze které se notabene nejednou za pomoci důmyslných manévrů obcházejících mocenské zákazy a příkazy tehdejší „vedoucí síly“ vytvořilo jen několik faktografických nebo zčásti i jinak přínosných knih či článků. Tato stat, jejímž cílem není ani hodnocení některých potěšitelných „jarních vlaštovek“ či větších pokroků už osvobozeného bádání, jako jsou Kárníkovy práce o první republice, Kuklíkova a Němečkova kniha *Proti Benešovi*, nebo některé práce vzniklé už v rámci tohoto grantu, se snaží pouze bilancovat to, co ze „starého“ dědictví podle mého názoru jistý přínos přestavuje i nyní, asi po čtyřiceti letech (!) a na co by se mohlo (samozřejmě kriticky) navazovat novým výzkumem a přístupem. Jde o práci vykonanou v šedesátých letech, v éře tzv. Československého výboru pro dějiny protifašistického odboje a směřující k sepsání trilogie o dějinách tohoto odboje. Tento Výbor byl ovšem hned na začátku normalizace rozehnán a jeho autorům vnučeny jiné pracovní nástroje než pero či psací stroj, takže slušně rozbehnutá práce - jakkoli ještě poznamenaná některými objektivními i subjektivními omezeními - nemohla být dokončena.

V této statí bych se chtěl soustředit jen na podstatné otázky vývoje linie komunistického odboje za okupace, tj. na jeho poměr k československé státnosti, na jeho politické, sociální a národní cíle - tedy na fenomény, po jejichž zpracování Kárník volá.² Vzhledem k danému rozsahu statí a také ke značným odlišnostem politického vývoje na Slovensku se omezují jen na problematiku „českou“ a „československou“. Problematiku slovenskou by ovšem bylo nutno v rámci grantu také zpracovat, a to v těsné spolupráci se slovenskými autory, kteří jsou pro danou tematiku kompetentnější a právě získali grant.

Naproti tomu chci jen stručně glosovat „praktickou“ činnost komunistických odbojářů, jakkoli ani tu nelze ze studia vylučovat, protože dokumentuje politickou linii, obětavost i statečné zanícení lidí, kteří se nebáli ji vykonávat - nejen pro „stranu“, ale i pro vlast.

* * *

Ještě dříve, než přejdu k nadhozeným tématům zvoleného období, chtěl bych jaksi úvodem předeslat aspoň pář slov o jejich prehistorii v éře „první republiky“, a to na příkladu vztahu KSČ k Československé republice, v němž se zrcadlí i otázky obecnější. Tento vztah se bohužel měnil, dokonce v jakýchsi zásadních obratech až kotrmelcích. V zakladatelské éře státu se u KSČ prosazovala orientace charakterizovaná jménem Šmeral a Kreibich. Šmeral byl až do konce první světové války stoupencem existence rakousko-uherského soustátí (demokratizovaného a s „dilčím“ českým státem), které podle jeho názoru zajišťovalo českou existenci ohrozenou dvěma křídelními obry - Německem a Ruskem. Po válce přeorientoval Šmeral platformu KSČ na československou republiku jako na přirozenou základnu zápasu o její socialistický charakter. Podobně postupoval i Kreibich.³

Tento přístup byl ovšem záhy tlačen k sektářskému radikalismu pojedním Komunistické internacionály, takže se posléze, po vítězství Gottwaldových „karlínských kluků“ a zejména po VI. sjezdu KSČ změnil na příkry odsudek ČSR jako imperialistického státu a „žaláře národů“, dokonce prý horšího, než byla habsburská monarchie. Tento stát měl být rozvracen a posléze rozvrácen.⁴

Po tomto českém prostředím neakceptovatelném pojedním následoval po VII. kongresu KI a VII. sjezdu KSČ nový obrat (nikoli hned, ale až po ostré, naštětí událostmi překonané kritice na adresu údajného Švermova a Slánského oportunismu kvůli podpoře volby E. Beneše za prezidenta): republiku a její demokracii je třeba bránit před ohrožením Hitlerovým Německem.⁵ S touto svým způsobem už pozitivní orientaci vstupovala pak KSČ do období, v němž „naše“ téma začíná a jehož první dějství tvoří komplex zvaný ve zkratce „Mnichov“.

Linii na obranu ČSR před hitlerovskou agresí uplatnila KSČ i v období přípravy a uskutečnění této katastrofální konference. Fakticky byl průběh tohoto procesu v minulé literatuře vcelku podrobně, i když někdy jednostranně zrekonstruován.⁶ Snad stačí ho zrevidovat, ale i tu a tam kriticky poopravit. Zde bych se proto chtěl dotknout jen těch problémů ideových a politických, které je nutné dobádat.

Jedním z nich je poměr k pravici. Ta do lidové fronty zahrnována byla i nebyla. KSČ právem posuzovala negativně kroky agrárníků, vykonné pod vedením generálního tajemníka Rudolfa Berana (kterého se snaží část dnešní publicistiky svým způsobem rehabilitovat, mimo jiné i proto, aby mohla napadat prezidenta Beneše za to, že prý nedokázal vytvořit alternativu české politiky příznivou vůči Němcům). Ač tomu Beran et cons. snad i věřili, byl nějaký modus vivendi s Hitlerem nemožný, neboť ten chtěl zničit Československo v každém případě. Beran to sice později pochopil také, v době těsně před Mnichovem však učinil vstřícné nabídky Henleinovi a přes Eisenlohra i Hitlerovi. Také proto se v roce 1940 objevila v programu PVVZ, resp. celého ÚVODu teze, že „zradě vnější předcházela zrada vnitřní“. Jak dalece byl tedy atak KSČ proti agrárním špičkám namíště – když později, za tzv. druhé republiky zaujmeme tato strana k Beranově vládě na dosti dlouho postoj vstřícnější? A jak dalece má v tomto směru své oprávnění pozdější kritika Kominterny?

KSC se oproti tomu hodně sblížila s radikálně obranným křídlem pravice v čele s Ladislavem Rašinem, jednak bezprostředně, jednak v rámci úsilí vytvořit Výbor radikální obrany republiky. Toto úsilí, jistě pozitivní, bylo sice v minulosti zmiňováno, leč přece jen pojmenováno snahu zdůraznit v něm Gottwaldovu prioritu. Práce tohoto výboru sice vynesla pozitivní ocenění vlasteneckého křídla národních demokratů (mj. i částečnou publikaci důležitých vzpomínek Rašínova druha Vlastimila Klímy⁸), přesto je však toto téma jaksi „nedodělané“.

Jak uskutečňováním své obecné linie, tak témito kontakty – což v obou případech uvedlo do pohybu akce na obranu republiky v podobě generální stávky, demonstrace proti kapitulaci před parlamentem nebo schůzí a rezolucí v závodech, spolkách i obcích, jakož i dodávání naděje na podporu ČSR Sovětským svazem – se KSČ vlastně poprvé vymanila z politické izolace, stala se *koalitionsfähig* a zařadila se do politiky jako jedzáhy narušil její obrat po sovětsko-německém paktu a která se po osvojení opět změnila a přispěla k tragické monopolizaci této strany.

Pokus vytvořit Výbor radikální obrany se ovšem nepodařilo dotáhnout až do konce. Snad k tomu přispěla i ne zcela překonaná diskrepance mezi diplomatickým, na zahraniční ohledy vázaným postupem E. Beneše a radikálnějším postupem KSČ (ač ta Beneše již „uznávala“). Druhým momentem v tom směru asi byl i jakýsi opatrnický postoj Gottwaldova vedení k dalšímu velkému proudu obranné orientace, který představovala masivní a reprezentativní petiční akce pod heslem Vérni zústaneme, tažená především levicovými sociálními demokraty kolem skupiny Dělnické akademie. Naznačuje to fakt, že KSČ neměla ve vedení této akce své reprezentativní vedoucí představitele, ale jen jakési „druhé želízko“ v ohni, a ač petici posléze podporovala, přece jen se její vedení orientovalo spíše na již uvedený kruh reprezentantů oficiálních politických stran.⁹ Bylo v tom snad i reziduum neblaze proslulého Stalinova hlavního strategického pravidla leninismu vždy vést hlavní úder proti nejbližšímu možnému spojencí?

Také tyto a jistě i některé jiné, snad menší politické problémy by bylo žádoucí dnes nově prozkoumat, bez dřívějších zábran a se snahou o přísnou objektivitu. K tomu pak samozřejmě patří i vrcholný komplex – postoj KSČ k přijetí „Mnichova“, problém dobové i současné kritiky tzv. Benešovy kapitulace spojené s celkovou problematikou variant přijetí či odmítnutí mnichovského diktátu.¹⁰ Konečně je nutné zabývat se se znalostí zveřejněných a podle možnosti i dosud nezveřejněných dokumentů možnostmi a postupy SSSR.

Ke „komplexu Mnichov“ se řadí i tematika tzv. druhé republiky, a pokud jde přímo o KSČ, pak tzv. obrana na druhé linii.¹¹ Ta byla částečně popsána již v dřívější literatuře (a nadto znovu otevřena několika novými pracemi).¹²

II. LINIE KOMINTERNY PO NĚMECKO-SOVĚTSKÉM PAKTU A JEJÍ VLIV NA ODOBOJOVOU KONCEPCI KSČ

V tomto případě jde určitě o r. ejslčitější a chybami nejvíce zatížené období. Již kritizovaná „hagiografická“ literatura, bazíруjící na neomylosti KSČ, vyvolala přirozený odpor – nejen v současnosti, ale již v éře Výboru pro dějiny protifašistického odboje. Ten se s určitými omezeními snažil propracovat k jistému objektivnímu pohledu, ovšem jeho bádání nemohlo být kvůli normalizačním zákazům publikováno a nemohlo vejít ve známost. Proto si myslím, že je vhodné je aspoň stručně zrekapitulovat.

Březnovou okupaci českých zemí KSČ odmítla,¹³ stejně jako ostatní směry vznikajícího odboje. Počítala se spoluprací s nimi, což mělo vést

k vytvoření nové, tentokrát celonárodní fronty. Tyto relevantní cíle však zpochybňoval její cíl další: získat v tomto svazku hegemonní roli, což vyjadřoval postulát, že k novému 28. říjnu nepovede národ E. Beneš (i když společný postup s ním odmítán nebyl, což dokládají mj. i Švermovy nabídky, aby Beneš přešel do Moskvy), ale K. Gottwald.¹⁴ Toto reziduum staré taktiky nemohlo ovšem národ, který už opět viděl v Benešovi záruku budoucnosti, získat.

Pakt Ribbentrop-Molotov vyvolal v KSČ nejprve překvapení, ba i zklamání, ale také snahu přijatelně ho vysvětlit (obdobně jako benešovský orientovaný V boji!) jako taktickou Stalinovu fintu, která oklamala zradivší nás Západ. Časem se však v KSČ po přijetí direktiv Exekutivy Komunistické internacionály z 8. září 1939 prosazovalo dogmatické přikáání, nebo aspoň disciplinované podřízení.

I přesto však ilegální KSČ dočasně ještě spolupracovala s benešovskými domácími organizacemi, což pomohlo k velkému úspěchu masových demonstrací 28. října 1939, tedy k výročí vzniku ČSR. Poté však došlo k obratu a regresu, a to při aplikaci další linie EKI: ta se totiž oriентovala na svazek s údajně revoluční německou dělnickou třídou (která prý v Německu směřuje k socialistické revoluci) a označila druhou světovou válku zprvu z obou stran za imperialistickou, v níž pak byl v dalším posunu za útočníka a viníka označen Západ. V této situaci došlo v KI i ke stažení hesla obnovy Československa - to bylo nahrazeno pouhým heslem národního sebeurčení, které prý Čechům a Slovákům poskytně vítězná německá proletářská revoluce.

Nejpřgnantněji to vyjádřil radiový vzkaz K. Gottwalda z Moskvy domů 10.-15. března 1940.¹⁵ Gottwald v něm, zjevně po schválení vedení EKI, upozorňoval na nutnost spolupracovat v nových poměrech s německým proletariátem při odporu proti západnímu imperialismu, proti akci Beneš-Osuský a při podpoře hesla o novém sebeurčení, z něhož prý teprve vzejde nová česká státnost. Podrobněji o tom vypovídá přímá citace daného vzkazu: „Pod heslem obnovy Československa se nyní skrývají imperialistické a protisovětské plány. Národnostní otázka stojí nyní jinak, redukuje se na problém Čechů a Slováků [což de facto znamenalo rezignaci na tzv. Sudety...]. Sebeurčovací právo znamená právo na samostatnou státní existenci“, které „v boji proti Hitlerovi požadujeme i od německé dělnické třídy... U Čechů bojujeme za plnou obnovu národní a státní svobody, u Slováků bojujeme za plnou suverenitu nynějšího státu... Tím se naše cesta odlišuje od cesty světového imperialismu a Beneše, kteří nechtějí sebeurčení, ale jen diktát... Poměr mezi Čechy a Slováky stojí dnes nově. Slovenský separatismus hraje nyní no-

vou roli. Proto stará hesla o Slovensku necháváme padnout. Budoucí poměr mezi českým a slovenským státem je otázkou sebeurčení malých národů a závisí na válečných událostech (a výsledcích [rukopisná vsuvka J. Dimitrova]). Termín Česko-Slovensko je třeba rozumět v etnografickém smyslu a jakožto výraz pro osvobozenec hnutí obou národů...“¹⁶

Tyto teze a také mezi řádky vyjadřovaná vůle měnit středoevropské poměry do jakési širší socialistické federace s vůdčí rolí německého proletariátu vyvolaly ve vedení ilegální KSČ dílem souhlas, dílem ale i polemiku, v níž šlo zejména o „strategické“ otázky: ty jsem podle rozsáhlé, ještě přednormalizační analýzy F. Janáčka¹⁷ zestrčnil ve své samizdatové a potom už standardní knize o benešovském odboji.¹⁸ Hlavní sporné body se tady dají formulovat takto:

„1. Kdo má být považován za hlavního nepřitele, 2. je možné orientovat se na nástup socialistické revoluce v Německu a 3. jaký má být poměr komunistů k národní revoluci a k obnově samostatného Československa... Tehdejší vedoucí ilegálního ústředního vedení KSČ E. Klíma se snažil zcela dogmaticky domyslet a aplikovat linii EKI a Gottwaldova vzkazu... Podle něj byl německý imperialismus slabší, neboť Hitlerův režim jako by byl už už ohrožován revolucí německého proletariátu. Od ní mělo odviset osvobození Čechů s jejich právem na sebeurčení, a proto by neměla být ničím podkopávaná. Z toho Klíma vyvozoval svůj rezervovaný postoj k českému národnímu hnutí, resp. k národní revoluci... Klímovi a jeho dogmaticko-internacionalistické orientaci... oponoval zejména E. Urx. Ten, ačkoliv přímo nepopíral linii EKI, snažil se KSČ udržet na úrovni původních Dimitrovových tezí z r. 1939 o dvou imperialistických agresorech - s tím, že nebezpečnější bude ten, který se prokáže jako silnější.“¹⁹

Klímová pozice, opřená o takové autority jako EKI a Gottwald, byla silná, a tak Urx zjevně vzhledem k tomu ve své protiargumentaci poněkud lavíroval. Kromě toho byl Klíma i upřímným odpůrcem Hitlerovy okupace a byl později surově ubit gestapem. Urxovi však paradoxně pomohla drtivá porážka Francie, která podepřela jeho argument, že je přece jasné, kdo je hlavním nepřitelem, a podemla argumenty Klímovy a celé EKI. Nakonec byl Klíma v červenci 1940 z vedení odstraněn. Zdálo by se tedy, že důsledkem obojího by měla být cesta k nápravě sektařství a chyb příznačných pro dogmatiky okolo EKI.

Z dosud ne zcela jasných příčin však koncem roku 1940 spatřila světlo světa rezoluce domácího vedení KSČ,²⁰ která vlastně představuje jakousi renesanci, ne-li přímo vrchol sektařství a chyb. Projevilo se to zejména v několika směrech: v opětném zdůraznění revoluce dělnické třídy

a porobených národů podle příkladu Velké říjnové socialistické revoluce, „která představuje jediné skutečné východisko z propasti současné války“. Dále v novém odsudku E. Beneše, který se prý po „porázce Francie ještě více postavil do služeb anglického imperialismu“. To vše prý činilo „z Beneše a jím vedené emigrace zájmům českého národně osvobozeneckeho boje svrchovaně nebezpečnou a krajně nepřátelskou agenturu - anglo-amerického kapitálu v českých řadách“. K tomu je třeba připojit i tezi o benešovcích, kteří „...pokračují v nesmyslných šovinistických štvanicích, zasévají nenávist českého obyvatelstva k německým dělníkům, oblečeným do vojenské uniformy a jejichž činnost je naprostě neslučitelná se zájmy českého národně osvobozeneckeho boje... Pseudorole benešovců jako obhájců národních zájmů prý proto musí být nemilosrdně odhalena“.²¹ Tato partie byla již v právě citovaném vydání dokumentů KSČ povinně vynechána!

Tato nejhlobuběji pokleslá rezoluce snad mohla být důsledkem pokusu Komintery zarazit i ty nesmělé svobodomyslnější tendenze, které se v komunistických stranách projevily v důsledku pohybu USA k válce, statečné anglické obrany proti *blitzu* a paradoxně snad i v důsledku Hitlerova neúspěchu při podzimních jednáních v roce 1940 s Molotovem. U nás se ale - jak do Londýna sdělil pplk. J. Balabán, jedna z hlavních postav nekomunistického Ústředního vedení odboje domácího (ÚVOD), - znova probouzejí naděje národa „v SSSR, od něhož si lidé slibují pomoc, zvláště od okamžiku pohybu sovětů před zabráním Besarábie a Bukoviny“.²² Svou roli tu jistě sehráje i rozvaha, kterou velitel Obrany národa, generál J. Homola, formuloval asi takto: Moskva nám nevezme řeč ani půdu, kdežto Hitler obojí... Za třicet - padesát let komunismus nebude, národ však zůstane (!!).²³

Patrně v návaznosti na to všechno najednou Gottwald vyzvedl ve vzkazu domů z počátku roku 1941 souvislost „sociálního národního osvobození“ - což byla stejná teze, jakou ve svém programu Za svobodu, do nové ČSR vyzvedal v téže době i ÚVOD. B. Šmeral, pobývající rovněž v Moskvě, dovodil, že boj za svobodu je rámcem pro nový typ národní fronty a také pro poměr k emigračnímu vedení českého odboje, byť nekritický a bezvýhradný. To pak blíže specifikovala rezoluce ilegálního vedení KSČ z dubna 1941 o opětné možnosti národních válek odboje. Vše se pak obrazilo v májovém listu domácího vedení KSČ.²⁴

III. OPĚTNÝ OBRAT: NÁRODNÍ FRONTA A SAMOSTATNÁ ČSR

Zásadní obrat komunistické orientace byl ovšem dovršen až po přepadu SSSR hitlerovským Německem. Byl to obrat takového typu, o němž Němci říkají, že je to *Schritt in die richtige Richtung* - krok správným směrem. Současníci z odboje benešovského, jmenovitě z ÚVODu ho pozorovali s uspokojením, ale i ostražitostí. Vždyť to nebyl obrat první, ale několikátý. Ostražitost Fischera a Bondyho (z PVVZ), Krajiny a Pešty (z PÚ) a dalších tudíž nebyla nepochopitelná. Avšak právě Krajina, ač asi nejtvrdší v poměru ke komunistům a SSSR, uvedl, že již delší dobu udržoval s vedením KSČ kontakty, které nepřerušil.²⁵ (Historický výzkum z druhé poloviny sedesátých let také našel o jistých kontaktech obou proudů odboje - i v ošidném údobí „po paktu“ - věrohodné doklady.) Krajina jménem ÚVODu také dodával, že komunisté při nových kontaktech, tedy po 22. červnu, působili dojemem věrohodnosti.

Jaké tedy byly hlavní prvky posuzovaného obratu? Byla to rezignace na známkování druhé světové války jako války imperialistické, včetně očividného nesmyslu o západních imperialistech jako jejím viníkovi a hlavním nepříteli. Stalin ve svém orientujícím projevu z 3. července 1941 místo toho označil válku proti Hitlerovi za spravedlivou a vlasteneckou. Tím se odbourávala „jen třídní“ dogmata z období paktu Molotov-Ribbentrop a otevírala se i u komunistů dalekosáhlá možnost pro uplatnění národních hledisek a zájmů, tedy pro tezi Urxovy skupiny, že kdo chce v Čechách dělat revoluci socialistickou, musí stát v čele revoluce národní.²⁶ Tento postoj umožňoval postup benešovského odboje s komunistickým v podstatě na společné bázi, aspoň až na další.

Háček však byl patrně v onom „v čele“ jako předpokladu pro revoluci socialistickou. Tento pohled a výhled ovšem v situaci roku 1941 nemusel tvorit nepřekonatelnou bariéru - benešovský ÚVOD totiž právě na jaře toho roku schválil svůj, všemi jeho složkami podpořený program, který byl když už ne programem plně socialistickým, pak aspoň výrazně socializujícím. A tato tendence se, jak napsal v motáku z vězení člený činitel ÚVODu zednář J. Bondy, po účasti SSSR ve válce ještě prohloubila.²⁷ Šlo však o to, jaký socialismus měl ten který z rodících se partnerů na mysli. V pojedí Fischer a jeho spolupracovníků z ÚVODu šlo výrazně o program socialismu demokratického, který byl založen na překonání vážných sociálních a politických nedostatků předmnichovské republiky, ale který byl přesto založen na dobudování díla Masarykova,²⁸ což - velmi stručně řečeno - spočívalo v propojení demokracie politické s demokracií sociální a hospodářskou. To bylo pojedí, které se zásadně odli-

šovalo od režimu uplatňovaného v SSSR, i když jeho přínos k válce proti hitlerismu byl uznaný. Lze říci – aspoň podle mého soudu – že to bylo pojednání poválečné republiky, které v podstatě odpovídalo spontánním představám většiny obyvatelstva, i když text programu se pro zásahy gestapa proti ÚVODu a zvláště proti PVVZ dostal jen k velmi omezenému okruhu zasvěcenců. Svědčí o tom i skutečnost, že tato koncepce se, byť i jen ve stručnosti či tezích, objevuje v programech čelných odbojových organizací z druhé poloviny okupace (Přípravný národně revoluční výbor, Rada tří, odborářský odboj) i v souhlasu, který v radiové korespondenci s ÚVODem z léta 1941 projevil prezident Beneš.³⁰ (Ten byl však ve vztahu ke komunistům stále ostražitý.)³¹ Za další, byť nepřímý důkaz lze pak považovat i podporu, kterou po válce získali sociální demokraté a hlavně komunisté, když bezprostředně po ní vystoupili s programem „specifické cesty k socialismu“, která aspoň slovně a v případě KSČ jen na čas neměla kopírovat „sověty“ a „kolchozy“, ale jako by zprvu akceptovala i řadu prvků ze zmíněného programu ÚVODu.

Zikou vedené ilegální vedení KSČ se v roce 1941 s programem seznámilo: jak víme z pamětí K. Pixy³², neodmítlo jej, ale při jednáních o společném vrcholovém orgánu odboje se k němu přece jen nepřipojilo, když argumentovalo obavami z kritiky takového počinu od svého vedení moskevského a také od EKI. Nepřehlédnutelná a hodná důkladně pozornosti dalšího výzkumu je ovšem skutečnost, že komunisté (domácí i moskevští) v popisované situaci své pojetí poválečného režimu, svého socialismu vlastně neformulovali. Bylo to prostě proto, že nechtěli tříštit rýsuječí se jednotu odboje a národa? Nebo proto, že je obrat v orientaci po 22. 6. 1941 zaskočil a že – nota bene v podmírkách ilegality – nebyli s to takovou strategickou perspektivou zpracovat? Nebo dokonce právě proto, že už v hluboké okupaci měli svou představu cesty, která je dovele k socialismu monopolnímu, a teď si jen nechtěli vázat ruce?

Tato komplikovaná záležitost není dosud spolehlivě osvětlena a novou generaci badatelů o historii KSČ tady čeká kus skutečně perných práce.

Jak tedy ta nová orientace komunistů po 22. červnu 1941 ve své domácí i moskevské verzi vypadala? Její světové či válečné politické novum již bylo zmíněno. Je však třeba doplnit i nové aspekty vnitropolitické: i o nich však jen stručně, neboť jsou v dosavadní literatuře již popsány. Pro potřeby dané statí snad postačí tato stručná charakteristika, opřená o dobové dokumenty: „...válka všeho lidu, všech národů světa proti fašismu... [vyžaduje] jednotu českého národa s jediným cílem, jediným úkolem – porážkou Hitlera... Patří do ní každý, kdo se chce zúčastnit

boje proti fašismu ... sokolský bojovník, benešovec, demokrat, socialist, komunista, dělník, rolník, student, muži, ženy, mládež...“ Podmínka účasti na odboji nepřímo vylučovala, aby do jednotné protihitlerovské fronty mohli být zahrnováni i oportunisté háchovského typu. Je to tedy orientace na národní jednotu ve smyslu všeodbojového bloku. Sociálně měl tento blok vést od dělnictva až po podnikatele vlasteneckého smýšlení. Cílem měla být obnova samostatné, svobodné Československé republiky, což znamenalo i odhlášení se od pojetí Gottwaldova radiogramu z března 1940 a opětne umožnění společného postupu benešovského a komunistického odboje.³³

To je pojetí odvozené také ze společného prohlášení KSČ a „vedení národního odboje“, otisklého v ilegálním Rudém právu v říjnu 1941,³⁴ tedy už po likvidaci ÚVODu gestapem: nejspíš proto v okruhu V. Krajiny vznikly určité pochybnosti o jeho pravosti. Přesto lze soudit, že Prohlášení odpovídá dohodě uzavřené mezi zástupci ÚVODu a vedením KSČ ještě před koncem července (kdy ÚVOD ještě fungoval). Tu nevylučuje ani Krajinou odmítané heslo generální stávky, ani závěr Prohlášení o prioritě národního zájmu: „Tváří v tvář smrti, kterou nám hrozí Hitler, nás nic nerozděluje. Nacismus chce zničit vše české – všechno české musí povstat, aby zničilo nacismus.“³⁵

Tady ovšem opět vyvstává nedořešená otázka konečných cílů KSČ „den poté“, kdy dojde k osvobození, jakož i otázka její morální poctivosti, zprofanované padesátými lety atd. Dopis ilegálního ÚV KSČ obsahoval ovšem i ujištění, že daná orientace není jen konjunkturální záležitostí okamžiku, že „dnes nejde o boj za socialismus“, ale že se má „připravit i příští život osvobozeného státu“. Jeho povaha zde ovšem charakterizována nebyla a následovalo pouze ujištění, že „nikdo nebude vyřazen ze spolurozhodování, kdo se nevyřadí sám... Každý bude mít takovou účast při něm, jaký bude jeho podíl v boji proti nacismu.“³⁶

Významnou součástí hledání odpovědí na tyto vznesené a nedořešené otázky může být i posouzení nastoupené odbojové praxe. Jde přitom zejména jednak o vytváření celonárodního vedení, nazývaného Národně revoluční výbor nebo Ústřední národně revoluční výbor Československa, jednak o vlastní činnost proti okupantům, jakož i o poměr partnerů ilegální KSČ k ní.

Pokud jde o společný NRVČ, lze říci dosti spolehlivě, že rovněž „před koncem července“ 1941 bylo dosaženo dohody s ÚVODem, že takový vrcholový orgán bude vytvořen – ne přistoupením komunistů do ÚVODu, jak ten původně navrhoval, ale dohodou dvou samostatných složek.³⁷

Partnerem KSČ byl jednak ÚVOD, o němž zde již byla řeč, jednak ale samozřejmě i exilový prezident. Na první dotaz ÚVODu, jak je třeba chápát vztah ke komunistům, Beneš, jak uvedeno zprvu ostražitý, přímo neodpověděl. Příznačné však je, že v téže době sjednával vstup zástupců KSČ do Státní rady. Na druhé straně se Beneš postupu KSČ bezprostředně po 22. červnu 1941 obával a vzkazoval domů, že je nutno jí čelit rozhodným národním a sociálním programem, jakož i semknutím ÚVODu, londýnské vlády, a „Prahy“, tj. okruhu kolem protektorátní vlády. Později toto stanovisko zčásti modifikoval, když 22. května sepsal domů vzkaz, že v československém táboře je nutno zachovat jednotnou frontu „všech i s komunisty ... pro plné vypořádání se s fašismem i s českými zrádci“, jakož i pro provedení prvních velkých sociálních, hospodářských a majetkových reforem.³⁸ Na druhou stranu je faktem, že KSČ, jak domácí, tak „moskevská“, nyní Beneše zatím „vzala“ a respektovala, zřejmě vzhledem k nejistotě o svém hegemonním postavení v odboji, o němž snila v léta 1939.

Na vztah k Benešovi byly uvnitř KSČ asi rozdílné názory – dogmatici odchovaní Kominternou a ovlivnění celou novou orientací tím patrně právě nadšeni nebyli. Svědčí o tom například názorové střety v Moskvě mezi pružným Švermou a zatvrzelým Schmidkem. Přesto zejména noví, mladší stoupenci (a později členové) uspokojeni spíše asi byli. I tato věc však patří mezi téma nového bádání.

Praktická odbojová činnost proti okupantům byla již dříve z různých zdrojů a pozic popsána a tyto již existující poznatky je snad potřeba spíše jen zrevidovat, eventuálně doplnit. Rozpor mezi pojtem KSČ a „Londýna“ však v tomto směru existoval. Zatímco první strana pod sovětským tlakem plédovala pro otevřené diverze a partyzánské hnutí, druhá zpočátku tento postup s poukazem na oběti tlumila. V roce 1942 však pod britským tlakem přešel i Londýn k podpoře diverzí řízených parašutistů, aby se pak o rok později, po Benešových jednáních v Moskvě k partyzánskému hnutí přihlásil rovněž. Praktická činnost odboje po vstupu SSSR do války přes tyto rozporu rychle narůstala (úspěšné sabotáže, diverze, parašutisté) a směřovala k repríze událostí z 28. října 1939.

To byl také reálný základ, o nějž Hitler opřel své rozhodnutí vyměnit říšského protektora a na němž potom Heydrich v Praze postavil svou tezi o hrozícím českém povstání pod vedením komunistů,⁴⁰ která však byla očividně přehnaná a měla zdůrazňovat jeho, Heydrichovy zásluhy. Okupant ovšem v dalším vývoji zabránil uvedené repríze smutně proslulými dragonádami, které decimovaly ÚVOD i ilegální vedení KSČ, čímž bylo znemožněno i fungování NRVČ. Přesto však hlášení gestapa i samotné-

ho Heydricha dokazují, že český odboj ve svých akcích kupodivu ještě další tři měsíce, byť v menším rozsahu pokračoval, aby po těžkém prosincovém útlumu začal na jaře 1942 nabírat nové nesmělé obrátky, na čemž se opět podílely oba hlavní odbojové směry, byť každý hlavně „po svém prkně“.

IV. KRIZE

Téměř 500 poprav za Heydrichova stanného práva a hlavně kruté represálie po atentátu na „zastupujícího říšského protektora“ (které, započítají-li se i „odvetné“ transputy Židů do vyhlašovacích táborek a před veřejnosti skryté popravy v koncentračních táborech, čítaly asi 5000 obětí na životech)⁴¹ však celý český odboj včetně komunistického těžce rozvrátily a zatlačily zpět. Obnova sice nastala v roce 1943, ale z mnohem nižší báze a za podstatně posílených schopností protivníka, zvláště gestapa.

To totiž rovinulo velice systematickou a důmyslnou práci se síti svých konfidentů, které řídily referáty SBF (*Sabotage, Bahnen, Falschirmjäger*), zpravodajské referáty a referáty protikomunistické, a to v řídících úřadovnách Praha a Brno. Pražské *Leitstelle* se nejdříve podařilo infiltrat benešovský směr pomocí nic netušící odbojové organizace KOS (Kázeň, odvaha, svoboda) a přes ni a s pomocí parašutistické vysílačky Barbora úspěšně uskutečnit radiové protihry s Moravcovou zpravodajskou centrálou v Londýně (protihry Hermelin, Wallenstein, Seni ad.). Tato metoda provokace byla úspěšná, a tak ji gestapo rozšířilo s výdatnou pomocí zvláště nebezpečného ústředního instruktora KSČ J. Fialy i na odboj komunistický. Zašlo dokonce tak daleko, že stvořilo fiktivní centrálu celého českého odboje s dvěma úseky – pro „západní“ odboj a pro odboj „východní“, v nichž figurovali jak domácí konfidenti, tak někteří zatčení parašutisté z Velké Británie i SSSR. Tyto metody, které – byť v jiné formě – úspěšně provozovala i brněnská řídící úřadovna, mířily k pokusu o protihry s Moskvou a přinesly i komunistickému odboji nebývale těžké ztráty.⁴²

Ilegální KSČ, o niž zde jde, se po ztrátách a depresi z nich i z německého postupu na východní frontě dokázala v roce 1943 (tedy po Stalingradu) obnovovat rychleji a do větší šíře než následnické skupiny rozprášeného ÚVODu. Poměrně brzo se Josefem Molákovi a dalším spolupracovníkům podařilo vytvořit třetí ilegální vedení a pod ním velké množství místních a závodních organizací, jakož i spojovací síť instruk-

torů. Celá tato struktura pracovala na bázi odkazu ilegálního vedení Zikova a společného provolání z října 1942, tj. snažila se tvořit v místech tzv. NRV – národně revoluční výbory, složené jednak ze straníků, ale i z vlastenců, kteří někdy nevěděli, že jsou navázáni na KSČ. Na špičkové úrovni existovaly aspoň dílčí kontakty s odbojem benešovským (PNRV – Přípravný národně revoluční výbor, organizace Lípa, Rada tří).

Celá Molákova síť však nebyla jednolitá (naštěstí nebo naneštěstí?). Neřídila zejména Moravu, kde pracovalo zemské vedení (Mařík, Rérych aj.) a jisté mezery byly i v „české“ a „moravské“ struktuře. Naneštěstí byly obě v důsledku již zmíněného zdokonalení práce gestapa s konfidenty postihovány hlubokými vlomy, v jejichž důsledku došlo ve všech krajích k mnohatisícovému zatýkání. Tyto události jsou i v literatuře vzniklé za „normalizace“ poměrně dobře popsány, a to i již citované práci O. Sládky a také v druhé knize A. Hájkové.⁴³ Na fakta v nich uvedená lze i dnes s výhodou navázat.

Vedle zařízích metod odbojové práce (ilegální tisk, letáky, podpora rodin zatčených apod.) se v Molákově a později Vetiškově období třetího ilegálního vedení objevily i některé nové prvky. Byl to v duchu moskevské linie zvýšený důraz na sabotáže i drobné diverze a na pokusy o vznik partyzánského hnutí (Podbrdsko a severovýchodní Morava).⁴⁴ V tomto případě šlo však jen o zárodky, které byly dílem rozprášeny gestapem, dílem musely přečkat až do příchodu partyzánských oddílů ze SSSR, podobně jako Rada tří mohla své partyzánskství opřít o desanty z Velké Británie. V obou případech byly v prvních partyzánských skupinách aktivními činiteli uprchlí sovětští váleční zajatci a v obou případech se bohužel gestapu podařilo pro své konfidentské hry získat část vysazencích parašutistů (zatímco další projevili obdivuhodnou statečnost). Partyzánská tematika je sice v dřívější literatuře zhruba popsána, je však nutno se dnes k ní vrátit – mj. i proto, aby se mohlo čelit jisté tehdejší dobové glorifikaci a dnes naopak módní vlně protipartyzánských obvinění a pomluv. Vedle partyzánských prvků se u ilegálních pracovníků KSČ objevuje i další nový prvek – použití zbraně na obranu před zatýkáním, které překračuje fučíkovské dilema z roku 1942 směrem k rozhodnutí: střílet! I když to není zcela běžná praxe, záznamy gestapa svědčí o tom, že tomu tak nejednou skutečně bylo.

I přes uvedenou obnovu a další renovaci však byla struktura ilegální KSČ gestapem dále rozbita, takže po zatčení R. Vetišky v červenci 1944 došlo ke krizi. Domácí KSČ, podrobena tvrdému teroru a na druhé straně posilována dalšími sovětskými úspěchy na východní frontě (vítězství u Kurska ad.), zostřovala svůj postoj k Němcům vůbec a k sudet-

ským zvláště. Až dosud se řídila v sudetské otázce linií, kterou v lednu 1943 formovala Exekutiva KI: osud sudetských Němců se bude řídit podle toho, dokáží-li aktivně vystoupit proti Hitlerovi, nebo budou-li mu věrni. V dobových komunistických dokumentech seještě ani nyní nevyškytuje námět transferu, avšak z jejich dikce lze vyčist, že boj proti fašistům (německým fašistům) je už překrýván heslem nacionálním, protiněmeckým: „Jsme ve válce s Německem... Němci sami vyhlazovacím bojem proti nám nás dostatečně o tom poučují.“⁴⁵ Obdobné stanovisko zastávala i komunistická emigrace londýnská i moskevská, i když obě se stále ještě, rády nerady, držely kominternové linie. Po Benešově příjezdu do Moskvy předal totiž Gottwald prezidentovi toto stanovisko: „Je třeba, aby vláda vydala oficiální proklamaci k německé menšině, že tzv. Sudetská oblast je celistvou částí Československé republiky, že československá vláda nehodlá pronásledovat kvůli hitlerovským a frankovským zločinům všechny Němce, ale přímo viníky a že je proto v osobním zájmu každého Němce, aby se v pravý čas aktivními činy a bojem proti říšsko-německým okupantům a jejich henleinovským pomocníkům od nich otevřeně oddělil.“

Když však Beneš získal Stalinův souhlas s transferem, změnil Gottwald ze dne na den kurs a souhlasil nejen s potrestáním Němců – viníků, ale i s celkovým sudetoněmeckým transferem, i když princip kolektivní viny výslovně uveden nebyl. Byl zde však i požadavek „přiznání československého státního občanství Němcům – čs. občanům, kteří bojovali proti Hitlerovi jak před Mnichovem, tak po něm, a to automaticky“ za jejich účasti při tomto rozhodování. To na jedné straně zčásti změkčovalo Benešův „desetibodový návrh“ integrálního transferu předaný Stalini, na druhé straně však nevytoloučilo, aby se kurs KSČ v sudetoněmecké otázce londýnské linie takového transferu z ohledu na poválečné politické pozice postupně nepřistříhal.⁴⁶

V. POSLEDNÍ KOLO

Nehledě na tuto změnu „německé“ orientace, o níž doma ostatně nic přesného nevěděli, se komunistická struktura opět – část po části – obnovovala. Tuto obnovu zajišťovala renovace některých dosavadních, gestapem zčásti poničených organizací, zejména však vznik a vývoj nové organizace jménem Předvoj.⁴⁷ Byla to síť, kterou vytvořila mládež, což bylo jednak svědectvím o rostoucím prosocialistickém radikalismu ne-li celé společnosti, tak aspoň mladé generace. Předvoj, který zakládal mladí

lidé z různých společenských vrstev (mj. i křesťanských), se vyznačoval nemalou schopností vytyčovat teoretické problémy, ale měl i aktivní přístup k praktickému boji za národní osvobození, což dokazovala i jeho orientace na ozbrojený boj a posléze na české ozbrojené povstání. Původní Předvoj vznikl na podzim 1943, časem však na sebe nabíral další skupiny (Přehledy, Pochodeň, některá starší torza apod.), až se v podobě tzv. Velkého Předvoje stal sítí celostátního významu. Gestapo zprvu nechtělo uvěřit, že by mohlo jít o organizaci tak mladých lidí, postupně ji však považovalo za nepřitele zvláště nebezpečného, proniklo do ní a zasadilo jí těžké ztráty, které ke škodě věci oslabily pozici odbojového domova ve vztahu k poválečné vládě; ta bude vlastně „jen emigrantská“ – což vneslo v nemalém míře do poválečných poměrů manýru „starého stranictví“, proti nimž domácí odboj zprvu tak tvrdě vystupoval.⁴⁸ To, v co by se byl Předvoj vyvinul, nelze přesně vydedukovat. K. H. Frank totiž považoval jeho vedoucí garnituru za tak nebezpečnou, že ji nechal ještě počátkem května 1945 (!) v Terezíně bez soudu (spolu s několika dalšími odbojáři) postřílet.

Obnova ilegální KSČ ovšem pokračovala i po linii „klasických“ ilegálních organizací a je spojena mj. s osobou Josefa Smrkovského. Vedla k vytvoření jejího posledního ilegálního vedení, které ji dovelelo až k iniciativě při vytvoření vrcholného orgánu odboje – České národní rady – a do českého národního povstání. Celý tento proces ničení a obnovy domácího komunistického odboje je popsán ve vzpomínaných již pracích A. Hájkové a O. Sládky.

Přes tyto faktografické popisy však zde jsou jisté mezery, které se týkají jednak poměru komunistů k benešovskému směru odboje a kontaktů s ním a jejich závěrečných představ o poválečném uspořádání, jednak takových témat, jako je celé české květnové povstání (které by si po letech zasloužilo novou důkladnou publikaci⁴⁹) a jako je seriózní kritika Košického vládního programu a na něj navazující strategie už legální KSČ včetně jejího odklonu od proklamované linie z časů odboje po 22. červnu 1941, které po „Únoru“ a hlavně v padesátých letech vedly k tak tragickým koncům.

SHRNUTÍ

Lepší poznání historie KSČ v Československu je jistě potřebné. To platí také – a snad zejména – o zde posuzovaném období zápasu za národní a sociální osvobození, vedeném proti nacistické okupaci a okupan-

tům. Je to totiž proces, v němž se KSČ téměř na půl století prodrala nejprve do čela české společnosti a státu, aby následně nastolila svůj mocenský monopol, který likvidoval odbojem přinášenou ideu demokratického socialismu a vytěsnil ji převzetím stalinského modelu (který posléze Gottwald dotáhl až k pojed „bez národních zvláštností“), jenž zdiskreditoval socialismus vůbec.

Svobodné poznávání poúnorové fáze celého tohoto procesu nebylo dřívějším režimem vlastně povoleno, bohužel se však ani po polistopadovém vzniku podmínek pro svobodné, co možná objektivní bádání nerozvinulo dostatečně. Přinejmenším se odehrávalo v badatelsky příliš nedotažené, až publicistické rovině. Badatelské výsledky typu důkladných prací Kaplanových tu představují spíše výjimku než pravidlo.

V předkládané rekapitulaci jsem se tedy pro období 1938–1945 pokusil oživit pohled na možný badatelský základ z konce šedesátých let, na který by se mohlo – samozřejmě kriticky – navázat jako na východisko tímto grantem oživovaného nového bádání, které se snad už dobere onoho tolik potřebného *sine ira et studio*. Bude-li tomu tak, dokáže snad historiografie překonat dosavadní přílišné ovlivňování publicistikou a aktuálními politickými ohledy. Nemýlím-li se, lze očekávat ne nekritický, ale přece jen objektivnější a příznivější pohled na koncepci a praxi komunistického odboje v popisovaném okupačním období, ovšem se zásadní výjimkou omylného a nešťastného údobí po uzavření sovětsko-německého paktu.

Hlavní problém patrně nastane v momentě, kdy bude nutno rozširovat: 1. zda byla koncepce a praxe KSČ i ve svém lepším období míňena „doopravdy“, tak jak byla formulována a jak byla doprovázena *bona fide* přinášenými obětmi, nebo zda byla spíše obmyslným taktizováním a 2. kdy byla odbojová orientace KSČ jejím vedením opuštěna a definitivně popřena ve prospěch stalinského pojatého modelu, zejména v jeho katastrofální podobě z neblahých padesátých let i po nich. Samozřejmě nejen kdy, ale i proč a jak se to stalo. (Tady bude ovšem nutná úzká a koncepční kooperace v rámci další části projektu, tj. výzkumu období pokvětnového a poúnorového s výhledem do období kolem roku 1968 a do let normalizačních.) To však už daleko přesahuje rámec předložené statí.

22. Kubátová L., Malá I., Soukup J., Vrbata J. (eds), *Protifašistický a národně osvobozenecí boj českého a slovenského lidu 1938–1945*, Edice dokumentů, I. díl, 3, 3, Praha 1987, dok. 966, s. 13–14.
23. *Národní práce*, I., 4, 4. 1. 1939, s. 3.
24. Sjezd budovatelů Národní strany práce dne 11. prosince 1938 na Slovanském ostrově. Praha 1938, NSP – listy práce, 2, s. 11.
25. Novotný Josef, KSČ v ilegalitě 1938–1939, s. 34.
26. Hájková A., Strana v odboji, s. 75.
27. SÚA, PMV-XP-22/81, 255-1171-3, I, 68–69.
28. Tamtéž, I, 63
29. SÚA, PMV-XP-22/81, 255-1171-3, I, 66–68.
30. Hlas mladých. Národní hnutí pracující mládeže v letech 1938–1945. Sborník o činnosti NHPM, red. J. Mecer. Praha 1946; zevruba analyzovala vznik a činnost NHPM práce Kuklík J., *Sociální demokraté v druhé republice*. Praha 1992, s. 93–109.
31. SÚA, DZA-KI, a. j. 86.
32. Kubátová L., Malá I., Soukup J., Vrbata J. (eds), *Protifašistický a národně osvobozenecí boj českého a slovenského lidu 1938–1945*, Edice dokumentů, dok. 988, s. 47–51. V textu jsou uvedeny i části, které o den později rozhodl parlament eliminovat.
33. Tamtéž, dok. 1092, s. 209–210.
34. Tamtéž, dok. 1014, s. 73–79.
35. Tamtéž, dok. 1093, s. 210–212.
36. SÚA, DZA-KI, a. j. 86.
37. Mnichov v dokumentech. II. díl. Praha 1958, dok. 247, s. 351–352.
38. Hrbata F., Mezinárodní dělnické hnutí mezi Mnichovem a 1. zářím 1939. Přehled vědecké a pedagogické práce kateder marxismu-leninismu. Praha 1966, s. 222–223. Hrbata charakterizuje situaci v KI z pohledu člena prezidia KI M. D. Manuilského, který zvláště ostré kritice podrobil komunistické strany v Polsku, Maďarsku, Jugoslávii a Itálii.
39. SÚA, DZA-KI, a. j. 85, 86 a 87. Některé z dokumentů byly publikovány, většinou v neúplném znění, v pramenních edicích. Relativně uceleně jsou některé otištěny v publikaci Kubátová L., Malá I., Soukup J., Vrbata J. (eds), *Protifašistický a národně osvobozenecí boj českého a slovenského lidu 1938–1945*. Edice dokumentů, dok. 1015, s. 80–89 a dok. 1100, s. 222–231. Projednáváním čs. otázky v KI se zabývá práce Hájková Alena, Strana v odboji, zvláště s. 106–111 a s. 136–139.
40. SÚA, DZA-KI, a. j. 85/1.
41. SÚA, DZA-KI, a. j. 87
42. Tamtéž, a. j. 86.
43. Hájková Alena, Strana v podzemí, s. 138.
- A., Strana v odboji. Praha 1975, s. 11–51; Novotný J., *Odboj a revoluce – zprávy*, 1966, 4, s. 67–71; Československá vlastivěda, díl II, 2, kap. VIII; Kural V., *Vojenské problémy „Mnichova“*. Samizdat Historické studie, 1986. Později in Mohli jsme se bránit? Praha 1990 (vojenská studie); Anger J., Mnichov 1938, Praha 1988 (vojenská studie).
7. Za svobodu. Do nové Československé republiky, Praha 1945, s. 43.
8. Janeček O. a kol. (eds), *Z počátků odboje*. Praha 1969, s. 111–160.
9. Kural V., Konflikt místo společenství?, s. 180.
10. Viz pozn. 6.
11. Lukeš F., Podivný mír. Praha 1968; Hájek M., Od Mnichova k 15. březnu. Praha 1959; Hájková A., Praha v komunistickém odboji. Praha 1984, s. 11–20.
12. Kupř. Rataj J., Krize českého politického myšlení za druhé republiky. Z druhé republiky, Praha 1993 (edice HÚ ČSLA), s. 6–154; Gebhart J., Kuklík J. (st.), *Druhá republika 1938–1939*. Praha/Litomyšl 2004.
13. Provokáni KSČ k 15. březnu 1939. Za svobodu českého a slovenského lidu. Praha 1956, s. 31–33.
14. Janáček F., *Odboj a revoluce – Zprávy*, 4, 1966, s. 11.
15. *Příspěvky k dějinám KSČ*, 33, 1967, s. 391–414.
16. Tamtéž.
17. *Odboj a revoluce – zprávy*, 4, 1966, s. 5–64.
18. Kural V., Ústřední vedení odboju domácího (ÚVOD) 1940–1943, samizdat Historické studie, 1978 a 1985, knižně Vlastenci proti okupaci, objevila A. Hájková. V její knize Strana dokumenty, z nichž daný rozbor vychází, objevila A. Hájková. V její knize Strana dokumenty, z nichž daný rozbor vychází, objevila A. Hájková. V její knize Strana historiků F. Janáčka a J. Novotného, však nesměly být tyto objevy využity.
19. Dokumenty, z nichž daný rozbor vychází, objevila A. Hájková. V její knize Strana historiků F. Janáčka a J. Novotného, však nesměly být tyto objevy využity.
20. Za svobodu českého a slovenského národa. Praha 1965, s. 125 nn.
21. Cit. Beneš E., Paměti. Praha 1947, s. 216.
22. Cit. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 77 nn.
23. Tamtéž, s. 83.
24. Srv. Hájková A., Strana v odboji, s. 247–248.
25. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 145.
26. Viz pozn. 18.
27. Za svobodu. Do nové ČSR. Praha 1945.
28. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 110, moták K. Bondyho v vězení gestapa.
29. Za svobodu. Do nové ČSR, s. 41n, 52n.
30. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 139–142.
31. Tamtéž, s. 134, 137–139.
32. Tamtéž, s. 147–149. Paměti K. Pixy, archiv autora.
33. Kural V., Vlastenci proti okupaci, s. 144; Kopecký V., Nová etapa protihitlerovského zápasu národů Československa. Za svobodu národa. Praha 1971.
34. Klimešová J., Pekárek B. (ed.), Rudé právo 1939–1945. Praha 1973, s. 227–228.
35. Kural, V., Vlastenci proti okupaci, s. 146–150. Zde je rozvedena bližší argumentace.
36. Klimešová J., Pekárek B. (ed.), Rudé právo 1939–1945, s. 226, 229.
37. Kural, V., Vlastenci proti okupaci, s. 145–150.
38. Tamtéž, s. 221.
39. Jistým náznakem tu může být příhoda, na niž vzpomíná tehdy mladý moskevský komunista Vilém Kahan, který při přátelských rozhovorech s Gottwaldem dostal na svůj dotaz v prosinci 1943 tutto odpověď: „Při jednáních s Benešem jsme uvažovali o jednom dvou ministrech a pováží! – „on nám sám od sebe dal čtyři!“ Archiv autora.
40. Kárný M., Milotová J. (eds.), Protektorátní politika Reinharda Heydricha. Praha 1991, dok. 9, Heydrichův nástupní projev v Praze 2. října 1941, s. 98nn.; Srv. Kural V., Místo společenství – konflikt! Praha 1994, s. 154–157.
41. Sládek O., Zločinná role gestapa. Praha 1968, s. 223–226.
42. Tamtéž, s. 231 nn.
43. Rozsáhlý popis vzniku Molákovy vedení a krajových sítí podává zejména kniha Hájková A., Praha v komunistickém odboji, Praha 1984, s. 214–315.

VÁCLAV KURAL: ÚVAHY A POZNÁMKY O PROBLÉMECH POLITIKY KSČ V LETECH 1938–1945

- Kárník Z., Kopeček M. (eds), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, II. Dokorán, Praha 2004, s. 9.
- Tamtéž.
- Kárník Z., Habsburk, Masaryk či Šmeral, Praha 1968; Kural V., Konflikt místo společenství? Praha 1993, s. 41–46 (kniha původně psaná pro samizdat); Křen J., Konfliktní společenství. Toronto 1989, s. 418, 421–427, 438, 455–457, 469.
- Srv. Gottwald K., Spisy III. Praha 1951, s. 245.
- Srv. Gottwald K., Spisy VII. Praha 1953, s. 11–39, 73–74, 136.
- Souborně kupř. Křen J., Do emigrace. Praha 1963; Lvová M., Mnichov a Edward Beneš. Praha 1968; Beneš E., Mnichovské dny. Praha 1968; Novotný J. (ed.), Chtěli jsme bojovat I, II. Praha 1963; Kolektiv, *Odboj a revoluce – maketa*. Praha 1965; Hájková

44. Benčík A. a kol., *Partyzánské hnutí v Československu*. Praha 1961.
45. Klimešová J., Pekárek B. (ed.), *Rudé právo 1939–1945*, číslo z dubna 1943; Kural V., Místo společenství konflikt!, s. 224.
46. Tamtéž, s. 226–227.
47. V „předlistopadové“ literatuře navazující na průkopnickou knihu O. Sládka a V. Mencla, zejména Hájková A., Praha v komunistickém odboji, s. 319–339, 357–364, 392, 399–401. V tomto sborníku otiskuje nejnovější příspěvek k tomuto tématu V. Mencl.
48. Hájková A., Praha v komunistickém odboji, s. 402–409.
49. Ze „staré“ literatury uvedme aspoň publikaci Bartošek K., *Pražské povstání 1945 a příslušnou stať knihy Osvobození Československa Rudou armádou 1944–1945 II.* (zejména od S. Zámečníka), které české květnové povstání nejen popisují, ale i zařazují do širších vojensko-operárních souvislostí. I když o jejich politickém hodnocení jistě bude spor, jejich popis událostí je stále ještě přínosný.

EVA UHROVÁ: NÁRODNÍ FRONTA ŽEN A RADA ČESKOSLOVENSKÝCH ŽEN – DVA PROUDY ŽENSKÉHO HNUTÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH A JEJICH ZÁJEM O SOCIÁLNÍ A PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽEN. KVĚTEN 1945 AŽ ÚNOR 1948

1. Z hlediska feminismu šlo v českých zemích o dozívání jeho první vlny, která měla svůj počátek zhruba v 60. letech 19. století. Toto rozdělení však přinesla až tzv. druhá vlna feminismu, počínající v 60. letech 20. století v USA.
2. Zpravidla se setkávaly v Ženském klubu českém v Praze 1, Ve Smečkách 26, ve středu ženských spolků z počátku 30. let, což svědčí o tom, že komunistky k nim hledaly spojení, především k Ženské národní radě.
3. Část prohlášení NFŽ: „...Chceme se plně zúčastnit výstavby republiky, očisty veřejného života, zabezpečení československého státu pro další budoucnost. Koordináční pracovní výbor se staví plně za vládní program. Bude svojí spoluprací řešit otázky nejdůležitější, zdravotní, sociální, kulturní, hospodářské a jiné, které se dotýkají životních zájmů žen. Největší zřetel se vezme na potřeby rodin těžce postižených německou okupací. S odvoláním na vládní program i slavnostní prohlášení o rovnoprávnosti žen na světové konferenci Spojených národů v San Francisku, kde i nás zástupce [Jan Masaryk; pozn. E.U.] se k prohlášení připojil, bude se společný výbor žen čtyř vládních stran domáhati na všech rozhodujících místech náležitého zastoupení žen ve všech složkách veřejného života politického i hospodářského a kulturního...“ Prohlášení Národní fronty žen, *Rudé právo*, 3. 6. 1945, s. 2.
4. Užší ústřední komise žen KSČ: L. Cekotová, A. Hodinová-Spurná, L. Kleňhová, M. Netušilová, J. Prokopová, H. Synková. Širší ústřední komise žen KSČ byla doplněna o tyto členky: V. Černou, K. Dolénkovou, J. Haasovou, J. Křečkovou, B. Podlesákovou, Zd. Patschovou, L. Reinerovou, V. Richtrovou aj. Vedoucí ústřední komise žen KSČ J. Prokopová, zakládající členka strany, původně povolána textilní dělnice, se od provádění jmenovala Škrabálková. V roce 1945 měla na cestu do Paříže vystavený pas na jméno Julie Škrabálková, ale podepsala se Škrabálková-Prokopová. SÚA, f. Julie Prokopová, sign. 10 a 11.
5. SÚA, f. Anežka Hodinová-Spurná, kart. 3, archiv neuspořádaný.
6. Flemingová Zdeňka, Organizace žen do února 1948, *Nová mysl*, 1978, 5, s. 128.
7. *Československá žena*, 1945, 1, s. 2–3, autorka neuvedena.
8. Tyto aktivity NFŽ organizovala ve spolupráci s osvětovými a zemědělskými referentkami při ONV. Státní péče osvětová patřila pod ministerstvo školství a osvěty v čele se Zdeňkem Nejedlým. Byla zřízena zákonem č. 130/45 z 26. 10. 1945. Systém měl být zárukou, „že se můžeme všechny opřít o lid“. Lidovýchovné pracovnice měly „vytvářet nového českého člověka... po boku SSSR“. Působnost zemědělských referentek pro otázky žen činných v zemědělství vymezilo ministerstvo zemědělství v čele s ko-

munistou Júliem Ďurišem, a to výnosem č. 52.659/I3-1946. (Činnost žen na základě těchto směrnice vlastně nahrazovala absenci bývalých ženských odborů při agrární straně) Rd., Školní rada JUC Bohumil Šefl, přednosta lidovýchovného odboru ministerstva financí, *Hlasosvěty*, 1945, s. 262. SÚA, f. Anežka Hodinová-Spurná, kart. 3. Projevy 1945.

9. Grimmichová Mila, Výroční zpráva o činnosti ústředí Národní fronty žen. *Československá žena* 1946, 30, s. 10.
10. SÚA, f. Miloslava Grimmichová, kart. 4, sign. 15.
11. Protokol VIII. sjezdu KSČ ve dnech 28.–31. 3. 1946, ÚV KSČ, Praha 1946, s. 165.
12. V jednom ze svých veřejných projevů A. Hodinová-Spurná uvedla: „Pracující žena má ...větší pracovní břemena než muž. Stará se o domácnost, prakticky má neomezenou pracovní dobu, pečejo o děti a ještě pracuje výdělečně. Proto je nutné usnadnit práci ženám nejvyšší racionalizaci a organizaci potřebných pomocných prostředků pro domácnost. ...Budem usilovat o to, aby se ženám v domácnosti dostalo spravedlivého ocenění v její práci do všech důsledků. Je nutno spojit mateřské dovolené a pracovní dobu s pracovním poměrem matek s více dětmi. ...Toto všechno úsilí směřuje k tomu, aby žena osvobozena od denní sedivé a vyčerpávající práce v domácnosti, hospodářsky a sociálně nezávislá, politicky rovnoprávná, našla nejsprávnější cestu ke kultuře a vysšemu zaměření svých tužeb. Ženy musí mít právo na volný čas, aby měly možnost účastnit se veřejného života a tím i řízení státu.“ Je nasnadě, že tisícům žen, které se cítily přepracované a ponížené, mluvila Anežka Hodinová-Spurná z duše. SÚA, f. Anežka Hodinová-Spurná, Projevy 1946, archiv neuspořádaný.
13. Členky KSČ se v národních výborech zapojovaly hlavně v odborech péče o mládež, školství a kultury. K 1. 5. 1947 pracovalo v ONV celkem 278 žen, z toho 207 komunistek, v MNV 3741 žen, z toho 2631 komunistek. Na schůzky NFŽ se zpravidla dostavovaly: za komunistky Augusta Müllerová, Milada Netušilová, Jiřina Popelová, Zdenka Patschová a Julie Prokopová, za sociální demokratky Miloslava Grimmichová, Anna Hrubá, Marie Hokešová, Ludmila Jankovcová, Anna Jungwirthová, Vlasta Koušová-Petránková, za lidovkyně Marie Hořínová. Cihlář M., Ženy ve veřejné správě. *Rádkyně komisí žen KSČ*, 8, s. 117. SÚA, f. Miloslava Grimmichová, kart. 4, sign. 15.
14. Kocian J., Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948. Doplněk, Brno 2002, s. 55.
15. Vzpomínka pamětnice L. V., Praha 1980, archiv autorky.
16. Z tiráže časopisu *Československá žena*, majitelka a vydavatelka Národní fronty žen: Anežka Hodinová, Anna Jungwirthová, Marie Trojanová, Fráňa Zemínová. Odgovědná redaktorka: Marie Švermová-Švábová... Redakce a administrace Praha II, Václavské nám. 36, od 17. června 1947 redakce: Praha XII, Škrétova 4. O existenci časopisu stejném názvu v Anglii kromě jiných autorů píše také Pacáková Anna, Československé ženy v Anglii, *Rada žen*, 1945, 1, s. 10.
17. Vzpomínka Věry Richtrové, 1979, archiv autorky.
18. Dopadlo to jinak. V únoru 1946 národní socialistky vyuřovaly s módním měsíčníkem Milena se stříhovou přílohou. Návody na ruční práce a rady do domácnosti byly nepostradatelné pro rodiny středních a nižších vrstev. Těžko se sháněl textil i potraviny. Zaskočené komunistky zareagovaly po půl roce měsíčníkem *Žena a svět kolem ní*, lidově časopisem Mono. Kromě toho politické strany zakládaly vlastní listy pro ženy.
19. Flemingová Zdeňka, c. d., s. 131–132.
20. Prohlášení. *Rada žen*, 1945, 1, s. 2.
21. K Revolučnímu hnutí žen se hlásily: Ženská národní rada (která oficiálně ukončila činnost v r. 1942), Syndikát žen pracující intelligence proti válce a fašismu, Ženský klub český, Jednota žen a dívek, Pracovní kolektiv, Zdravotnické trojky a ženy ilegální KSČ a spolu s ní tisíce nezařazených pracovnic. Z prohlášení Revolučního hnutí žen: „Pracující ženy! ...Ženy, uvedomte si, že jsme mocnou silou, která se může stát v rukou revoluce velkou zbraní proti skutečným zájmkům lidu a národa, silou, která v rukou dělníků, v rukou komunistické strany, může zdvojnásobit onu velkou energii proti fašismu a válce. Musíme proto bezpodmínečně a důrazně žádat ve všech se tvořících Národních